

Koloniale wandeling Deventer: Ambtenaren, handelaren en industriëlen

Van Son Inktfabriek en Nering Bögel

De Deventer industrie onderhield nauwe banden met Nederlands-Indië. De Deventer ijzergieterij Nering Bögel leverde onder meer vuurtorens voor het eilandenrijk en pompen voor de tinmijnen. In 1915 beschikte de fabriek over agentschappen op onder meer Java en Borneo. Ook diverse andere Deventer bedrijven zoals Van Son (inkt) exporteerden hun producten naar Nederlands-Indië.

Familiehuis van de Birnies

De Deventenaar George Birnie (1831-1904) startte in 1859 in Jember (Oost-Java) een tabaksplantage. Hij bouwde deze plantage, samen met familieleden, uit tot Birnie's Landbouw Maatschappij Oud Djember (1869-1909). De familie Birnie bewoonde een statig huis aan de Brink. Birnie was gehuwd met een Indonesische vrouw genaamd Rabina die omstreeks 1844 werd geboren in Gambangan op Java en gestorven is in Deventer in 1912. Een van de kleinzonen van George Birnie ontving in 2017 de Libris-prijs voor zijn boek *De Tolk van Java*.

Louis Constant Westenenk (1872-1930)

Louis Constant Westenenk (1872-1930) werd in Semarang geboren als zoon van de koffieplanter Jan Constantijn Westenenk (1827-1894) en Françoise Josephine Emilie Louise Wardenaar (1839-1905). Hij groeide op in Deventer bij zijn tante Philippine Henriëtte Westenenk (1830-1893) die getrouwd was met de arts dr. Jacobus ten Sijthoff (1815-1885). Zijn vader bracht Louis samen met zijn oudere zus en broer in 1879 naar zijn vaderstad Deventer. Daar woonden ze eerst in de Lindenstraat bij hun tante en oom en later verhuisden ze naar de Assenstraat nummer 32. In zijn Deventer jaren roeide Louis Westenenk met een zoon van George Birnie bij Daventria en raakte hij bevriend met Adriana Nering Bögel (1870-1928). Met haar won hij in 1890 een tweede prijs met kunstrijden. Hij trouwde in 1897 met haar. Zij kregen vier kinderen. Na de dood van Adriana hertrouwde hij in 1929 met Digna Nering Bögel een nicht, van zijn overleden vrouw. Na zijn middelbare school vertrok Louis naar Delft waar hij zich in 1890 inschreef bij de Indische Instelling. Daar werd hij opgeleid tot bestuursambtenaar. Hij slaagde in 1892 voor het Groot-Ambtenaars Examen en vertrok nog datzelfde jaar naar Indië. Daar werd hij ter beschikking gesteld van de directeur van het binnenlandse bestuur. Hij begon als jong ambtenaar in Noord-Bandung en werd na nog een aantal standplaatsen in 1895 overgeplaatst naar Sintang op West-Borneo waar de onderafdelingen Smitau en Boven-Kapoeas onder vielen. In december 1896 ontving hij voor zijn optreden tegen Raden Paku Jaya, die in opstand was gekomen tegen het Nederlands-Indisch gezag, de Militaire Willemsorde. Met behulp van 31 pradjurits (soldaten) en 123 Tebidah-Dajaks, die toestemming kregen koppen te mogen snellen, wist hij de rebel en zijn familie in te rekenen. Daarna volgde nog een aantal benoemingen tot hij in 1921 werd aangesteld tot gouverneur van Sumatra's Oostkust. Westenenk hield bij de overdracht van het bestuur een korte toespraak, waarin hij onder meer zei dat de ambtenaren die de ontwikkelingsdrang van de autochtone bevolking probeerden tegen te houden in Nederlands-Indië niet meer op hun plaats waren. Anderzijds waren de ambtenaren verplicht de wet en de orde te handhaven. Westenenk stond bekend als dé Indisch specialist op het gebied van de Minangkabau (bergachtige streek in midden Sumatra), sprak de taal vloeiend en kende de adat (gewoonterecht).

Van zijn hand verschenen onder anderen *Waar mens en tijger burens zijn* (1927) over zijn tijd aan de westkust van Sumatra en *Het Rijk van Bittertong* (1932) dat postuum uitkwam. Westenenk stierf op 58-jarige leeftijd na een kleine ingreep in het Rooms-Katholiek Ziekenhuis in Den Haag.

Mr. A.J. Duymaer van Twist (1809-1887)

Mr. Albertus. Jacobus ('Koos') Duymaer van Twist (1809-1887) was van 1851 tot 1856 gouverneur-generaal van Nederlands-Indië en kocht het landhuis Nieuw Rande in 1857. Hij was geboren en getogen in Deventer waar hij ook studeerde aan het *Athenaeum Illustre*. In 1832 promoveerde hij in Leiden. Hij trouwde in 1837 met Maria Joanna Beck (1812-1895). Het huwelijk bleef kinderloos. Duymaer van Twist was een neef van Guillaume Louis Baud (1801-1891). De zeer conservatieve Baud weigerde in 1850 de functie van Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië, omdat hij van mening was dat de Staten-Generaal zich niet met de koloniale politiek mochten bemoeien. In zijn plaats werd dus zijn neef Duymaer van Twist benoemd tot gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. Duymaer van Twist was een liberaal van huis uit en onderzocht tijdens zijn ambtsperiode in Indië de werking van het cultuurstelsel. Hij werd een voorstander van de geleidelijke afschaffing ervan. Duymaer van Twist stond positief tegenover de uitbreiding van onderwijs in Indië en zorgde in 1851 voor de oprichting van een kweekschool voor inheemse onderwijzers te Surakarta. Onder zijn bestuur verschenen voor het eerst kranten en tijdschriften op Java. Nergens in zijn biografieën en levensberichten wordt vermeld dat hij ook de gouverneur-generaal was die in 1853 besloot om de slaven op Banda buiten de op handen zijnde afschaffing van de slavernij in Nederlands-Indië te houden. Vanwege het economisch belang wilde men de tijd hebben om een 'oplossing' voor de afschaffing van de slavernij op Banda te vinden. Ze werden voortaan als 'perkhorige lieden' gezien. In 1860 werd, tegelijk met de slavernij, ook de perkhorigheid opgeheven. Het gouvernement kwam de perkeniers(eigenaren van de tuinen) tegemoet in het aanstellen van vrijwillige arbeiders door voorschotten de kosten van de lonen op zich te nemen.

Nieuw Rande

Vlak voor zijn vertrek naar Nederland kreeg Duymaer van Twist te maken met klachten van de bestuursambtenaar Eduard Douwes Dekker over het corrupte optreden van de regent (inheems bestuurder) van het district Lebak op West-Java. Duymaer van Twist weigerde Douwes Dekker te woord te staan, en vertrok naar Nederland zonder hem ooit gesproken te hebben. Daar liet hij een nieuw huis bouwen op de plek van het vervallen landhuis Nieuw Rande te Diepenveen. Ondertussen had Douwes Dekker zich ontpopt tot een groot schrijver. Onder het pseudoniem Multatuli schreef hij in zijn roman *Max Havelaar* een bittere aanklacht tegen het koloniale bestuur, met Duymaer van Twist als een van de hoofschurken. Hij sneerde ook dat zijn oude baas zijn mooie landhuis had laten aanleggen over de ruggen van de Indische koelies. Duymaer van Twist overleed op 78-jarige leeftijd op Nieuw Rande.

De Oude Begraafplaats

Al in 1864 had Duymaer van Twist voor zichzelf en zijn familie graven gekocht op de Oude Begraafplaats in Deventer. Op 5 december 1887 werd hij daar zonder veel vertoon begraven. Zijn weduwe bleef op Nieuw Rande wonen. Zij overleed op 24 september 1895 en werd bij haar man begraven. De Oude Begraafplaats bevindt zich aan de Diepenveenseweg 78-80. De ingang is naast de vroegere kapel, nu woonhuis van de beheerder. De familie Duymaer van Twist ligt in een grafkelder

(nummer 826 en 776) zonder namen maar met wapenschild. Als je de begraafplaats oploopt links aanhouden. De begraafplaats werd in 1831 in gebruik genomen en werd in 1918 gesloten. Op deze begraafplaats zijn nog een aantal andere bekende personen begraven waaronder de Deventenaar mr. George Isaac Bruce (1803-1850). Hij werd in 1850 in eerste instantie (na de weigering van Baud) benoemd tot gouverneur-generaal in Nederlands-Indië. Hij overleed echter voor hij zijn ambt in Indië kon aanvaarden op de rede voor Texel. Bruce behoorde tot een van de beste vrienden van Duymaer van Twist, die in zijn plaats benoemd werd tot gouverneur-generaal. Ook de familie Nering Bögel, van de welbekende ijzergieterij ligt hier begraven. De begraafplaats is dagelijks geopend van 9.00 tot 16.00 uur.

Rijks Koloniale Landbouwschool

In Deventer stond de enige Koloniale Landbouwschool in Nederland, opgericht in 1912. Ook was er een Koloniaal Landbouwmuseum. Door de aanwezigheid van de school en het museum werden er in de stad regelmatig koloniale landbouwtentoonstellingen gehouden. Van 6 tot en met 21 juli 1912 werd er op een speciaal tentoonstellingsterrein in Deventer een Koloniale Landbouwtentoonstelling gehouden. De gouverneur-generaal van Nederlands-Indië en de gouverneurs van Suriname en de gouverneur van 'Curaçao en onderhorige eilanden' werden om bijdragen voor de tentoonstelling gevraagd. De zolders van de nieuwe landbouwschool dienden voorlopig als opslagplaats voor deze nieuwe collectie. In 1915 werd het nieuwe museum geopend met geldelijke steun van onder anderen het Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java, groot 600 gulden. Het museum bleef net iets meer dan 50 jaar bestaan en sloot in 1968 zijn deuren. Een deel van de collectie werd overgedragen aan het Volkenkundig Museum 'Gerardus van der Leeuw' in Groningen. De school werd in 1912 door prins Hendrik geopend. In het eerste schooljaar telde de school 127 leerlingen. De school voorzag in een driejarige cursus en was bestemd voor jongemannen die in de landbouw in de tropen wilden gaan werken. Kortom voor hen die carrière wilden maken op de landbouwondernemingen in Nederlands-Indië. Met ingang van 1 september 1957 werd de Koloniale Landbouwschool omgevormd tot de Rijks Hogere School voor Tropische Landbouw. In 1960 was het onzeker of de school wel in Deventer kon blijven. Met toevoeging van een richting Nederlandse landbouw lukte het om de school voor Deventer te behouden. De naam van de school werd opnieuw veranderd in Rijks Hogere Landbouwschool met Tropische en Nederlandse Richting en Leergangen. Eind vorige eeuw kreeg het gebouwencomplex de status van rijksmonument. Er zijn nu woningen en appartementen in de oude school gerealiseerd, alle gecentreerd rondom de binnentuin waar eens de kassen met tropische planten stonden.

Bronnen:

Levensbericht door P.A. van der Lith, in: *Levensberichten van leden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, 1890/1, 408.

Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, deel II, 1459.

M.A. van Rhede van der Kloot, *Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal van Nederlandsch-Indië 1610-1888*.

J.C. Smelik, C.M. Hogenstijn, W.J.M. Janssen, A.J. Duymaer van Twist. *Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië* (2007).

L.C. Westenenk, *Waar mensch en tijger bureu zijn*. 's-Gravenhage (Leopold, 1927). 2de druk in 1928.

L.C. Westenenk, *Het Rijk van Bittertong*. Met een biografie van den schrijver door H.T. Damsté. 's-Gravenhage (Leopold, 1932).

J.A. Zwart, A.J. Duymaer van Twist. *Een historisch-liberaal staatsman, 1809-1887* (Utrecht, 1939).
<https://www.stdenbouwen/artikel/koloniale-landbouw-school-bloeit> weer op.